

dosadašnjoj povijesti kršćanstva pružena prava šansa Pavlovoj 'religiji' čak ni kod reformiranih (182). U »teologiji križa« (183–197) Pavao je prema H. postao egzegeta Isusa: »U dvotisučljetnoj povijesti kršćanstva nitko nije razumio Isusa kao Pavao. Razlog ne treba tražiti u posebnoj daljini: Pavao Židov razumio je Isusa Židova« (185–186). H. odriče grčkoj metafizici, kojoj se služila dosadašnja teologija, sposobnost da rastumači otajstvo križa (194).

U bilješkama se H. poziva na teološka i egzegetska djela na engleskom koja su izašla posljednjih petnaestak godina. Knjiga nije namijenjena stručnjacima pa se nije osjećao obaveznim unositi rezultate egzegeze iz njemačkog i francuskog govornog područja. H. je u ovoj knjizi čitko, zanimljivo i jasno iznio Isusa i Pavla pred današnje čitaoce imajući na umu današnji vjernički pristup osnovnim vrijednostima kršćanstva.

Sarajevo, 1. listopada 1988.

M. Zovkić

BOY HINRICHS: »*Ich bin*«. *Die Konsistenz des Johannes-Evangeliums in der Konzentration auf das Wort Jesu*, Stuttgart, Verlag Katholisches Bibelwerk (Stuttgarter Bibel-Studien 133) 1988, 96 str, DM 29.80.

Autor je završio studij njemačke filologije i protestantske teologije te radi na Institut für Literaturwissenschaft der Universität Kiel. U predgovoru najavljuje da istražuje mjesto i ulogu Isusovih izreka »Ja jesam« u četvrtom evanđelju »pomoću literarnoznanstvene strukturalne analize«. Knjiga ima 16 kratkih poglavlja od kojih prva dva služe za objašnjenje cilja i metode a posljednje za sabiranje rezultata.

U prvom poglavlju postavlja problem: »Pripovijedanje kao prejudicirano mjerilo vrednovanja« (str. 11–15). Od dosadašnje egzegeze prihvaća pretpostavku da je na četvrtom evanđelju nakon prve redakcije bilo još redaktorskih zahvata, ali postavlja tezu da »Ivanovo evanđelje pokazuje konzistentnu makrostrukturu... Evanđelist je planirao i oblikovao tekst u temeljnoj strukturi prema zaokruženom konceptu« (str. 14–15). U drugom poglavlju pokazuje da bi prema grčkoj gramatici na mjestima, gdje Isus u četvrtom evanđelju o sebi govori da jest nešto ili da jednostavno jest, bilo dovoljno upotrebiti izraz *eimi*. Evanđelista je, međutim stavio *Ego eimi* (ja jesam). Iz toga H. postavlja tezu da je evanđelista pri raspoređivanju i formuliranju građe imao prvenstveno na umu teološku orijentaciju.

U trećem poglavlju istražio je s literarnog stanovišta suodnos Isusova »Ja jesam« i Krstiteljeva »Ja nisam Krist« (1,20). Istom zgodom Krstitelj predstavlja Isusa kao Jaganjca Božjeg koji oduzima grijeh svijeta. Pri tome važnu ulogu imaju pojmovi govorenja, gledanja i slušanja.

U razgovoru sa Samarijankom Isus se prvi puta predstavlja s »Ja jesam« (4,26) uz popratni particip prezenta *ho lalon soi* – onaj koji s tobom govorim.

Iz najave da dolazi vrijeme kad će se ljudi klanjati Bogu u Duhu i istini a ne na Garizimu ili Jeruzalemu, H. zaključuje da su u prizoru sa Samarijkankom strukturno povezani »čas Isusov« i »Ja jesam« (str. 27).

Na primjeru ozdravljenja činovnikova sina i 38 godišnjeg bolesnika H. pokazuje da u Ivanovu prikazu čudesa dominira Isusova riječ: Ivanov Isus prvenstveno je svjedok očeve riječi učenicima i svijetu. To se posebno opaža u govoru o kruhu života koji slijedi nakon umnoženja hljebova i hoda po vodi. Ivan ima sa sinoptcima zajednički ova čuda, ali je u svom prikazu elemente čudesnosti sveo na minimum (str. 43). Kad Isus pristupa učenicima u lađi na jezeru hodeći po vodi, kod Ivana učenici ne misle da je utvara pa zato Isusovo »Ja sam, ne bojte se« (6,20) znači više od identifikacije: »Upravo jer Isus jest, jer se objavljuje sa svojim bitkom a učenici su s njime, ništa im ne mogu naškoditi tama i sile koje u njoj djeluju. 'Ja jesam' ima temeljnu i utemeljujuću vrijednost« (47).

U govoru o kruhu života Isus se više puta naziva kruhom živim (6, 35, 48, 51), a svoje tijelo jelom istinskim. U cijelom govoru postoji dvostruka dimenzija ključnih izraza »kruh«, »gledati«, »tijelo«. U 8. poglavlju Isus zove sebe svjetlom svijeta (8,12) te najavljuje da će ljudi upoznati kako on jest kad bude uzdignut sa zemlje (8,27) i usporedivši sebe s Abrahamom kaže da on *jest* prije nego Abraham posta (8,57). Ovo poglavlje zove H. poglavljem Isusove »autoontologije«, jer jedini Isus pravo objavljuje sebe (str. 60). Iz 9. poglavlja H. analizira autoidentifikaciju ozdravljenog slijepca »Ja sam« (9,9) te je uspoređuje s Isusovom izrekom da je on svjetlo svijeta: »Slijepcu darovano bivovanje ima korijen u Isusu, Isus mu je podijelio temelj bivovanja. Zato redaktor može učiniti da ozdravljeni slijepac kaže: 'Ja sam'. Ovo 'Ja sam' stoji na sredini između Isusove riječi i jednostavne formule identifikacije« (69). U poglavljima o dobrom pastiru i trsu H. zapaža micanje naglaska od evanđeliste do redaktora crkvene zajednice: »Evanđelisti je stalo do utemeljenja teologije, redaktoru do konsolidacije zajednice... Članovi zajednice su sjedinjeni s Isusom kao loze s trsom. Vinogradar obrezuje njih kao i trs. U alegoriji o trsu i lozama te o radnicima odnosno vinogradaru koji obrezuje biva parenetski istaknuto jedinstvo zajednice u Corpus Christi« (82).

U poglavlju o Lazaru Isus se predstavlja kao uskrsnuće i život (11,25), a u oprostajnom govoru kao put istina i život (14,6). Time se on predstavlja kao garant svoje trajne prisutnosti (83–89). Prilikom uhićenja Isus govori da on jest i time pokazuje da zna što predstoji. Iz činjenice da se to ponavlja tri puta u vrtu uhićenja, H. zaključuje da je to namjerna aluzija na Kristiteljevo trostruko priznanje u prvom poglavlju formulom »Ja nisam...« (92).

U zaključku H. naglašava da u četvrtom evanđelju preteže plan i raspored evanđeliste unatoč zahvatima kasnijih redaktora. Za evanđelistu je formula u Isusovim ustima »Ja jesam« jedno od sredstava usredotočenosti na Isusovu riječ.

H. upotrebljava stručne izraze iz književnosti i strukturalne analize a da ih nije objasnio prosječnom čitaocu egzegetskih djela. To otežava služenje njegovim djelom. Služio se samo sa Schnackenburgovim i Beckerovim komentarom,

a od brojnih monografija o izrekama *ego eimi* u četvrtom evanđelju spominje samo Schweizerovu iz god. 1965. i Zimmermannovu objavljenu u BZ 1960. Ne zanima ga povijesni smisao pojedinog izraza u četvrtom evanđelju pa izlazi da je to djelo kao bilo koje drugo književno djelo otvoreno literarnoj analizi. Ipak, za puni smisao ove i drugih svetopisamskih knjiga strukturalna analiza ostaje samopomagalo, nikako jedina egezegetska metoda.

Königsbrunn, 4. rujna 1989.

M. Zovkić

R. F. COLLINS: *Letters That Paul Did Not Write. The Epistle to the Hebrews and the Pauline Pseudoepigrapha*, (Good News Studies 28), Michael Glazier, Wilmington, Delaware 1988, 327 str.

Autor je svećenik biskupije Providence, država Rhode Island u SAD, stalno uposlen kao profesor Novog zavjeta u Louvainu, Belgija. U knjizi obrađuje književnu strukturu i teološku nauku sedam poslanica koje su u kanon Novog zavjeta ušle kao Pavlove a prema rezultatima današnje egezeze nije ih napisao Pavao: Heb, 1 Tim, Tit, 2 Tim, Ef, Kol i 2 Sol. Poznat je po općem uvodu u NZ: *Introduction to the New Testament* iz god. 1983. koji su američki bibličari ocijenili kao najbolje djelo te vrste među američkim katolicima posljednjih desetak godina. U Louvainu je izdao zbirku separatih studija o 1 Sol: *Studies on the First Letter to the Thessalonians*, Louvain University Press 1984.

U predgovoru kaže da studentima teologije želi pomoći da uvide pravo mjesto ovih sedam poslanica NZ koje je tradicija pripisala Pavlu a današnja egezeza smatra da potječu od njegovih učenika: »Zbiljski se nadam da će ove refleksije pomoći čitaocu da bolje razumije Sveto pismo« (17). Poglavlje o Heb počinje kristologijom ove poslanice (19–56) koja jedina među novozavjetnim spisima zove Krista velikim svećenikom novoga saveza. Po književnoj vrsti to je homilija s nekoliko usputnih poslaničkih oznaka. Za razliku od strogo Pavlovih poslanica, u kojima nakon uvoda dolazi doktrinalni a zatim parenetski dio, ovaj autor ima šest parenetskih odsjeka koji su isprepleteni unutar doktrinalnih. Već je Origen opazio da po stilu ono nije Pavlovo djelo, a današnja statistika primjećuje da od 912 riječi grčkog teksta ove poslanice njih 292 ne upotrebljava Pavao, a 152 ne dolaze drugdje u NZ. C. upozorava na razliku u duhovnosti i teološkom usmjerenju koju je svojim radovima pokazao A. Vanhoye, profesor na papinskom biblijskom institutu. Što se tiče vremena nastanka Heb C kaže: »Heb 13,5 odražava da je zajednica bila relativno dobrog materijalnog stanja. Svi ovi podaci upućuju na zaključak da je poslanica bila napisana u posljednjoj četvrti prvog stoljeća. Ovaj zaključak potvrđuje najnoviji komentar Heb, koji je napisao Herbert Braun, a koji smatra da je Heb bila napisana između 80. i 90. godine« (53). Nepavlovsko auktorstvo pretpostavlja i službeni Lekcionar koji kod odlomaka iz ove poslanice ne stavlja više da ju je napisao Pavao.